

РЕАЛІЗАЦІЯ МОВЛЕННЕВОЇ АГРЕСІЇ В КОНФЛІКТНОМУ ТА АГРЕСИВНОМУ ДИСКУРСАХ

У статті з'ясовується сутність поняття мовленнєвої агресії. Досліджується сфера її основного функціонування – агресивний та конфліктний дискурси. Агресивний дискурс визначається як такий, де явище породжується. Агресивний дискурс може трансформуватися в конфліктний за умов низької конфліктостійкості. Мовленнєва агресія може охоплювати всі області мовленнєвої діяльності людини з реалізацією в різних типах дискурсів. Розглядаються шляхи та напрями в області майбутнього вивчення даного питання.

Ключові слова: мовленнєва агресія, негативний вплив, агресивний дискурс, конфліктний дискурс, конфліктостійкість.

Кріпак Ю. В. Реализация речевой агрессии в конфликтном и агрессивном дискурсах. – Статья.

В статье выясняется сущность понятия речевой агрессии. Исследуется сфера ее основного функционирования – агрессивный и конфликтный дискурсы. Агрессивный дискурс определяется как такой, в котором явление порождается. Агрессивный дискурс может трансформироваться в конфликтный при условии низкой конфликтостойкости. Речевая агрессия может охватывать все области речевой деятельности человека с реализацией в различных типах дискурсов. Рассматриваются пути и направления в области будущего изучения данного вопроса.

Ключевые слова: речевая агрессия, негативное влияние, агрессивный дискурс, конфликтный дискурс, конфликтостойкость.

Kripak Yu. V. Realization of speech aggression in conflict and aggressive discourses. – Article.

The article focuses on the identification of speech aggression phenomenon. The sphere of its main functioning – aggressive and conflict discourses is examined. The first, in which the notion is generated and the second, in which it can be transformed in case of low conflict resistance. Speech aggression spreads to all spheres of human communicative activities and different types of discourses. Ways and directions of further studies are shown.

Key words: speech aggression, negative influence, aggressive discourse, conflict discourse, conflict resistance.

Антропоцентричний напрям дослідження на-
брав обертів із 90-х років, включаючи до онтоло-
гії мови універсум людини [5; 6]. Цей фактично
лінгвістичний переворот призвів й до аналізу про-
блем, що супроводжують людину як мовну особи-
стість у повсякденному житті. На сучасному етапі
мовознавства мовлення з позицій лінгвопрагмати-
ки ототожнюється із впливом, а одним із важли-
вих людських питань, актуальних для розгляду, є
явище мовленнєвої агресії та її реалізації під час
мовленнєвої взаємодії. Таким чином, об'єктом до-
слідження статті є сучасний англомовний діалогіч-
ний дискурс, що містить висловлення агресивного
характеру. Предметом дослідження є мовленнєва
агресія як лінгвістичне явище, а також агресивний
та конфліктний типи дискурсів. Основною метою
є трактування поняття мовленнєвої агресії та роз-
гляд сфер її основного функціонування.

Агресивна мовленнєва поведінка розглядаєть-
ся науковцями на рівні мовлення та мови. Це мо-
жуть бути релевантні проявам агресії мовленнєві
акти образи, погрози, грубої вимоги, грубої від-
мови, ворожого зауваження, осуду, насмішки [15],
які вивчаються як разом, так і окремо конкретни-
ми дослідниками, а також певна лексика й словос-
получення, які можуть прирівнюватися до агресії,
одним із прикладів якої є інвектива, яка активно
опрацьовується вченими на цій стадії [4; 7].

Мовленнєве спілкування, яке відбувається у
формі діалогу, являє собою соціальну взаємодію,
основною метою якого є досягнення консенсусу,
тобто комунікативної згоди [9; 11]. Комфортний
стан інтерактантів у комунікації свідчить про те, що

процес характеризується асертивним стилем мов-
леннєвої поведінки. Асертивний стиль – намагання
комуніканта зробити спілкування чесним, прозо-
рим, прямим, а також відстоювати свої інтереси без
завдання шкоди іншим [10, 37]. Це комунікативна
співпраця – процес, який виражається конструктив-
ними діями учасників та стремлінням до мирного
комунікативного співіснування [6, 312]. У процесі
взаємодії перетинаються особистості, які різняться
за певними факторами та параметрами, що унемож-
ливають безхмарне перебіг мовленнєвої діяльності.
Діалог завжди розташований ніби між двома полю-
сами: співпрацею та суперництвом [9; 11]. Невира-
ження експресії за певних обставин співвідноситься
з неасертивним стилем поведінки. Неасертивний
стиль є неконструктивним шляхом вирішення про-
блем – коли комунікант із різних причин не зважу-
ється на вираження своїх почуттів іншим. В агрес-
ивному стилі поведінки комунікант наполягає на
відстоюванні своїх прав, ігноруючи права й почуття
інших людей; він завжди намагається перемогти, на-
віть шляхом використання інших [10, 37].

Наведемо приклад, який чітко демонструє пе-
рехід від неасертивного до агресивного стилю по-
ведінки. Подруги приходять на вечірку з приводу
очікування дитини. Шарлота, одна з героїнь, яка
завжди є ввічливою, зовсім не схильна до кон-
фліктних дій. Коли її подруга Лені натякає на те,
що життя це не новела, де 40-річні жінки шукають
кохання у великому місті, Шарлота з певних при-
чин не реагує та змінює тему розмови:

*“I just have to tell you your home is beautiful”.
“Thank you. I know it's a big change. But at some*

point, you have to settle down. (a) *I mean life is not a Jacqueline Susann novel four friends looking for life and love in the big city*. (b) *“Stop it. You are not going to clean up at your own shower”* (16).

Проте в продовженні розмови Шарлота вибухає, дізнавшись від подруги Лені про те, що вона хоче назвати свою доньку Шейла, унікальним та незвичним ім'ям, яке Шарлота придумала ще в дитинстві, попередньо примусивши всіх пообіцяти, що ніхто не використає його ні за яких обставин. Її підтримує Саманта, яка агресивно висловлюється, і жінки покидають вечірку:

“Relax, cause once Todd or Shayla comes around, you'll never stop cleaning up”. (c) *“Shayla? Did you say Shayla?” “It's so unique, isn't it?”* (c) *“It's so my name!” “I thought your name was Charlotte”*. (c) *“No, it's not my name. It's my name, my secret baby name that I made up when I was 11 for my daughter when I had her. I told you. Don't tell me you don't remember”*. *“I'm sorry. I really don't. My husband heard it somewhere else”*. (c) *“Really? Where? I didn't tell him”*. *“I can't believe you're freaking out over a name”*. *“You're not even pregnant”*. (c) *“That's not the point!” “What's going on?” “She stole my baby name”*. (d) *“You bitch! Let's go”* (16, 10:40).

Ситуація демонструє, як подруга намагається завдати психологічного дискомфорту натяком на те, що до 40-а років можна було б влаштувати своє особисте життя (a), на що персонаж Шарлота не реагує, переводячи увагу на інше (b). Надалі вона з'ясовує стосунки з приводу майбутнього ім'я дитини, використовуючи переважно форму докору (c). Із нею погоджується Саманта, яка обирає більш жорстку форму поведінки з використанням інвективи, на чому розмова закінчується (d).

Дискурс агресивного комунікативного стилю експліцитний та виразний. Агресивний комунікант не піклується про своє «позитивне обличчя», а тим більше про психологічний комфорт співбесідника – він егоїстичний у досягненні своїх цілей, ворожий, не боїться виникнення конфлікту [6, 320]. Мовлення в конфліктній взаємодії може реалізуватися засобами вербальної агресії. Хоча лінгвісти в процесі розгляду вербальної агресії не дійшли повної згоди в розумінні цього поняття, що сформувало потребу подальшого детального дослідження, явище, як правило, розглядається з боку конфліктного полюсу.

Таким чином, вербальна агресія є одним із проявів конфліктної комунікації. Незважаючи на численні дослідження агресивної поведінки людини психологами й соціологами, ця тема мало вивчена з позицій лінгвістики: усе ще немає ґрунтового лінгвістичного аналізу особливості структури, семантики й прагматики конфліктного дискурсу, а також характеристики вербальних проявів агресії в ньому [1, 1]. Л. О. Ставицька визначає інвективу як спосіб існування словесної агресії, який

сприймається в цій соціальній підгрупі як різкий або табуйований. Інвектива в широкому сенсі – це будь-який різкий виступ, випад. Лайка – це грубі, часто непристойні або образливі слова, спрямовані на те, щоб виразити незадоволення мовця. Непристойне кореспондує з нецензурною лайкою. Цілком зрозуміло, що лайка може бути різкою, грубою, залишаючись при цьому нетабуйованою, і може бути табуйованою, нецензурною [7, 11].

Згідно з позицією Т. А. Воронцової мовленнєва агресія – конфліктогенна поведінка, в основі якої лежить установка на суб'єктно-об'єктний тип спілкування й негативний вплив на адресата; вона може проявлятися в межах будь-якого типу спілкування й дискурсу, не залежачи від часових і національних факторів [2].

О. В. Фадєєва, вивчаючи конфліктний дискурс, визначає мовленнєву агресію як ворожу мовленнєву поведінку, обумовлену емоціями гніву та відрази, направлену на нанесення шкоди адресату [9, 15]. Взагалі в мовленні превалюють негативні емоції, що свідчить про те, що вони можуть бути виражені більш різноманітно, ніж позитивні [8, 170]. Як відомо, виникнення негативних емоцій є реакцією особистості на перешкоди в досягненні певних цілей. Чим вище знаходяться цілі в особистісній шкалі цінностей та чим серйознішими є перешкоди на шляху до їх досягнення, тим вищою є інтенсивність прояву емоцій [9, 14]. За І. А. Шароновим агресія – це будь-які дії, що мають на меті нанесення шкоди іншому [11, 38]. Наступне визначення можна назвати нейтральним, оскільки інформація про конфліктний характер ситуації не наявна. Вербальна агресія – форма поведінки, комунікативна стратегія, спрямована на ображення та заподіяння шкоди іншій живій істоті, яка не прагне такого ставлення [10, 18]. За І. Ф. Бублик, яка вивчає парламентський дискурс, вербальна агресія являє собою навмисні мовленнєві дії, що цілеспрямовано завдають шкоди іміджу об'єкта вербальної агресії шляхом використання певних мовних і мовленнєвих засобів. На основі аналізу агресивної поведінки дітей встановлено, що глибинною метою вербальної агресії є виключення з актуальної комунікації одного з її учасників шляхом завдання шкоди його іміджу, що означає погіршення загальних шансів особистості зміцнити свої позиції в групі [1, 3–4].

Розглянувши, яким чином відбувається нанесення психологічного дискомфорту адресату на матеріалі англійського діалогічного дискурсу (у тому числі й у попередньому прикладі, який ілюструє неасертивний стиль поведінки), ми дійшли висновку, що можна також говорити про вербальну агресію як про спокійну, неемоційну мовленнєву поведінку. Це явище є не лише вираженням конфліктного дискурсу та конфліктогенною поведінкою: говорячи спокійним голосом певні речі, також можна завдати моральної шкоди.

Звернемось до прикладу, у якому критикується зовнішній вигляд дівчини, яка прийшла на співбесіду під час працевлаштування до модного журналу:

“So you don't read *Runway*”? “Uh, no”. “And before today you had never heard of me”. “No”. (a) “And you have no style or sense of fashion”. “Well, um, I think that depends on what you're” (b) “No, no. That wasn't a question”. “Um, I was editor in chief of the *Daily Northwestern* I also, um, won a national competition for college journalists with my series on the janitors' union which exposed the exploitation” “That's all” (17, 8:41).

Інтерв'ю з роботодавцем починається у формі запитань, тому героїня не одразу розуміє прояв агресії щодо свого зовнішнього вигляду (a), який підтверджується в наступній репліці (b).

Таким чином, феномен вербальної агресії розповсюджується як на конфліктні, так і на неконфліктні ситуації. Це мовленнєва стратегія, що має адресатну направленість та негативний вплив на меті з настільки широкою динамікою, що може пронизувати всі сфери людської мовленнєвої діяльності й, відповідно, різні типи дискурсів.

Будь-яка комунікація проходить у певній соціальній ситуації. Н. Фейрклау визначає дискурс як певну форму соціальної практики [12, 17].

На цьому етапі дискурс розглядають як інтегральний феномен, як мисленнєво-комунікативну діяльність, яка перебігає в широкому соціокультурному контексті; вона є сукупністю процесу й результату, характеризується континуальністю та діалогічністю [13, 28].

У цілому продуктивними виявляються дослідження як у напрямі від мовленнєвого акту як утілення певних інтенцій у дискурсі до їхньої концептуальної, категоріальної сутності й когнітивних принципів оперування ними, так і від внутрішнього до зовнішнього, тобто від ментального до дискурсивно-функціонального [12, 19]. У нашому випадку на цьому етапі досліджень ціннісним є дискурсивно-функціональний бік.

На думку Л. М. Макарова, велика кількість різних типологій дискурсу, пропонованих сучасними дослідниками, є наслідком того, що в основі класифікацій лежать різні принципи [14, 233].

У мовознавчій літературі найчастіше виокремлюються такі типи дискурсів: *педагогічний* дискурс, де визначаються суспільні норми поведінки дітей та юнацтва; *політичний*, де актуалізується суспільна свідомість; *науковий*, у якому відбувається самоусунення вченого як адресанта заради об'єктивності викладу; *критичний*, де викладається найчастіше суб'єктивна критика діяльності людини та інтелектуальних (духовних) продуктів цієї діяльності в різних царинах: науці, політиці, мистецтві; *етичний*, у якому висвітлюються проблеми «добра» і «зла»; *юридичний*, де аргументуються положення про правничі норми індивіда в

суспільстві; *військовий*, де наводиться тлумачення конфліктів та війн [3, 31].

Узявши за основу ціннісні ознаки дискурсу, В. І. Карасик розрізняє соціолінгвістичні (буттєвий і інституційний) і прагмалінгвістичні (гумористичний, ритуальний) типи дискурсу. В інституційному дискурсі у свою чергу він виділяє такі підтипи, як політичний, науковий, діловий, рекламний, педагогічний, релігійний, масово-інформаційний, медичний, військовий, юридичний, дипломатичний, діловий, спортивний тощо [14, 233]. А в поняттях «дискурс влади», «дискурс бідності», «дискурс політичної партії», «дискурс відповідальності» закладені специфічні комунікативні характеристики агента соціальної дії [12, 18–19].

Вирізняють також «інтердискурс» та «спеціальні дискурси». У цьому випадку спостерігається співвідношення загального й окремого дискурсів, або співвідношення дискурсу та субдискурсу. Таке співвідношення можна прослідкувати, аналізуючи, наприклад, оцінний дискурс як елемент аргументативного дискурсу або аргументативний дискурс як складову політичного дискурсу [3, 31–32]. У реальному спілкуванні типи й підтипи дискурсу нечасто зустрічаються в «чистому вигляді», вони здебільшого перемішуються й накладаються один на одного. Виділення типів і підтипів дискурсу є евристичним завданням дослідника, який обирає ту чи іншу типологію згідно з конкретними цілями свого аналізу [14, 236].

Незважаючи на складність проблеми виокремлення різних типів дискурсу, конфліктний дискурс виділяють як окремий тип більшість вчених-мовознавців. Його відносять до типу аргументативного дискурсу; за критерієм загальних настанов і комунікативних принципів виділяють конфліктний, гармонійний, аргументативний; досліджують як окремий вид мовленнєвої взаємодії [10, 29]. Суперечці властиве домінування логічного компоненту над емоціями. У мовленні це знаходить вираження в аргументативності дискурсу комунікантів. У разі сварки контроль емоцій зводиться до мінімуму. Наслідком є особливість мовленнєвої агресії – неаргументативність дискурсу [9, 15].

Як ми зазначили, мовленнєва агресія не є лише вираженням конфліктного дискурсу, опозиційно до емоційної поведінки вона проявляється й спокійно, зароджуючись, реалізуючись та діючи в агресивному дискурсі, який ми виділяємо як субдискурс на базі аргументативного типу. Ненабрання дискурсом обертів конфліктогенної поведінки є чіткою межею, яка розділяє два види дискурсу та вказує, на який тип розповсюджується вербальна агресія в контексті певної мовленнєвої ситуації. У такому випадку необхідно звернути увагу на здатність людини впоратись зі стресовими ситуаціями – психологічну стійкість, специфічним проявом якої є конфліктостійкість. Це здат-

ність оптимально організувати свою поведінку в складних ситуаціях соціальної взаємодії. Високий рівень конфліктостійкості передбачає психологічно грамотні дії з метою оптимізації взаємодії, недоведення ситуації до конфлікту та недопущення втягнення в його подальшу ескалацію [10, 27–28]. Наведемо приклад комунікативної ситуації:

“Who’s that”? “Nobody. Um, uh Human Resources sent her up about the new assistant job, and I was preinterviewing her. But she’s hopeless and totally wrong for it”. (a) “Clearly I’m going to have to do that myself because the last two you sent me were completely inadequate. So send her in. That’s all”. (b) “Right” (17, 7:30).

Начальниця вдається до критики своєї асистентки, говорячи про те, що вона не здатна підібрати достойний персонал, натякаючи не лише на її низький професійний рівень, а й на адекватність взагалі (a), на що реципієнт реагує реплікою (b), не доводячи ситуації до подальшої ескалації.

Як бачимо, неемоційна мовленнєва агресія базовим місцем реалізації має агресивний дискурс, у разі набрання ситуацією конфліктного характеру трансформується в конфліктний та може розповсюджуватись на всі області життєдіяльності людини й інші типи дискурсів.

Таким чином, можемо підсумувати, що мовленнєва агресія – це певна комунікативна стратегія, яка має адресатну направленість та негативний вплив на меті. Основною сферою функціонування мовленнєвої агресії є агресивний та конфліктний дискурси, де в першому випадку відбувається породження явища, що за умов низької конфліктостійкості трансформується в другий тип. Динаміка мовленнєвої агресії настільки широка, що може поширюватися на всі сфери мовленнєвої взаємодії з відповідною реалізацією в різних типах дискурсів. Питання залишається важливим та може мати подальший розгляд у вивченні агресивних тактик мовленнєвої поведінки.

Література

1. Бублик І. Ф. Комунікативно-прагматичні та лінгвостилістичні аспекти реалізації вербальної агресії в парламентському дискурсі ФНР : автореф. дис. ... канд. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / І. Ф. Бублик ; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. – Х., 2006. – 20 с.
2. Воронцова Т. А. Речевая агрессия: коммуникативно-дискурсивный подход : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Т. А. Воронцова ; Челябинский государственный университет. – Челябинск, 2006. – 296 с.
3. Гончарова Н. В. Аксиологічна структура англомовного діалогічного дискурсу: на матеріалі художньої прози : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / Н. В. Гончарова ; Київський національний лінгвістичний університет. – К., 2002. – 182 с.
4. Жельвис В. И. Стратегия и тактика брани / В. И. Жельвис // Гендер: язык, культура, коммуникация : доклады Первой международной конференции (г. Москва, 25–26 ноября 1999 г.) / редкол. : И. И. Халеева и др. – М. : МГЛУ, 2001. – С. 233–243.
5. Постовалова В. И. Картина мира в жизнедеятельности человека / В. И. Постовалова // Роль человеческого фактора в языке: язык и картина мира / отв. ред. Б. А. Серебренников. – М. : Наука, 1988. – С. 6–18.
6. Серякова И. И. Соматикон англоязычных. дискурсивных практик : дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» ; 10.02.15 «Общее языкознание» / И. И. Серякова. – К., 2012. – 321 с.
7. Ставицька Л. О. Проблеми інтерпретації та лексикографічного опрацювання лайливої лексики / Л. О. Ставицька // Вербальна агресія як мовно-культурний і соціальний феномен : зб. матеріалів конф. (м. Львів, 10 листопада 2005 р.) / упоряд. О. О. Гаврилів ; наук. ред. В. В. Кам'янець. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – С. 6–20.
8. Табурова С. К. Эмоции в речи депутатов бундестага: мужские и женские предпочтения / С. К. Табурова // Гендер как интрига познания : сб. статей. – М. : Рудомино, 2000. – С. 168–188.
9. Фадеева Е. В. Стратегии и тактики конфликтного дискурса (на материале современного английского языка) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е. В. Фадеева ; Киевский национальный лингвистический университет. – К., 2000. – 194 с.
10. Черненко О. В. Лінгвокогнітивні та прагматичні особливості дискурсивного втілення завершальної фази конфліктної взаємодії: на матеріалі англомовної прози : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. В. Черненко ; Київський національний лінгвістичний університет. – К., 2008. – 229 с.
11. Шаронов И. А. Приемы речевой агрессии: ирония и насмешка / И. А. Шаронов // Агрессия в языке и речи : сб. науч. ст. / под. ред. И. А. Шаронова. – М. : РГГУ, 2004. – С. 38–53.
12. Шевченко І. С. Когнітивно-комунікативна парадигма і аналіз дискурсу / І. С. Шевченко // Шевченко І. С. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : [монографія] / І. С. Шевченко. – Х. : Константа, 2005. – С. 9–20.
13. Шевченко І. С. Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність / І. С. Шевченко, О. І. Морозова // Шевченко І. С. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : [монографія] / І. С. Шевченко. – Х. : Константа, 2005. – С. 21–28.
14. Шевченко І. С. Проблеми типології дискурсу / І. С. Шевченко, О. І. Морозова // Шевченко І. С. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : [монографія] / І. С. Шевченко. – Х. : Константа, 2005. – С. 233–236.
15. Щербинина Ю. В. Вербальная агрессия / Ю. В. Щербинина. – М. : КомКнига, 2006. – 360 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

16. Sex and the city / created by D. Star. – HBO Production. – 1998. – Season 1. – Episode 10. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ororo.tv/en/shows/sex-and-the-city>.
17. The Devil Wears Prada / directed by D. Frankel. – 20th Century Fox. – 2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vk.com/feed#/videos-58013282?q=the%20de§ion=search&z=video58013282_169749526%2Fclub58013282.